

CEZKVENI GLASBENIK; LETN. 15, ŠT. 7/8, 1892

G o v o r

g. Jos. Mantuani-ja o J. Gallus-ovi 300letnici, katero je „Glasbena Matica v Ljubljani“ obhajala z zgodovinskim koncertom v redutni dvorani dne 9. junija 1892.

Razdoneli so ravnokar akordi skladbe, katera je bila mišljena in čutena v stoletji daleč za nami. Prosveta dospela je v našem veku na visoko stopnjo. Mi spoznavamo trud in pomen svojih prednamcev, vemo, kaj da so storili za nas, borivši se s slabimi sredstvi na polji vede in umetnije in da so s tem ustvarili podlago našemu napredku. In prav zato je naš vek stoletje obletnic in spomenic, ker nas prosveta uči, da ne bi bila na tej stopnji, da

se niso prednamci trudili. Tudi danes slavimo obletnico enega prvih naših proboriteljev na umetnostnem polji in ta je **Jakob Gallus**. Ta mož je za časa največjih političnih cerkvenih in vednostnih homatij stal kot trdna skala in boril se — ne za-se, — temveč za svojo umetnost in njen napredek. Zvest veri očetov, cesarju in domovini deloval je neutrudno in s čilimi močmi da ga je vzela smrt človeštvu in umetnji v najboljši možki dobi. Preglejmo v kratkem njegove zasluge, da spoznamo, da imamo pravico prištevati ga prvakom glasbene umetnije in da je naše časti vreden.

Jakob Gallus je sin lepe naše Kranjske domovine in je porojen l. 1550. Torej 342 let! Rodovi so prišli in prešli, a ž njimi prešel je tudi spomin na našega rojaka. Socijalne razmere, državne in cerkvene preustrojbe, požari, vojske — vse to uničilo je skorej popolnoma spomin tega velezaslužnega moža. Pozabljen bil je tako zelo, da se je še pred nekako dvema letoma dvomno popraševalo, je li pa res Kranjec? Dà, slavna gospoda, res je; z veseljem in ponosom lahko pravimo, da je res. On sam nikdar ni tajil svojega rodu ter imenu vedno pristavljaj „Carniolus“. Odpustni dekret, dan mu od olomuškega škofa Stanislaja Pawlowskega, imenuje ga istotako „Carniolus“. Da pa pomenja ta beseda res rojstno deželo nam je dokaz drugo odpustno pismo v istem kopijaru, dano tudi nam popolnoma neznanemu rojaku Mihi Restel-nu, kojega imenuje Pawlowski tudi „Carniolus!“ V tekstu pisma pa pravi škof, da ga odpušča iz službe ker želi videti svojo domovino in svoje sorodnike (*consanguineorum et patriae visendae desiderio ducto.*) Brat Gallus-ov Jurij, podpisuje se tudi s pridevkom „Carniolus“. Še več. Bohuslav Balbin, učen jezuit, imeniten in najzanesljivejši zgodovinopisec česki, omenja Gallusa v svoji neprecenljivi knjigi „Bohemia docta“ med učenjaki, dasi ni Čeh, in opravičuje to tudi naravnost: „Patrius homo non est ille quidem“ (domaćin sicer ni bil). To mislim, da je dovolj neovržnih dokazov, da je res naš rojak.

Pri tem usiljuje se nam drugo vprašanje: kje da je rojen. Temu dosedaj nikakor ni bilo možno priti do dna. Zupnijske matice pogubile so se i pri nas i na Českem. Nad to otežuje tudi ime vednostno preiskavanje. „Hándl, dictus Gallus, Carniolus“ tako podpisuje se sam. Je-li ime Hándl pristno ali ne, to je kočljivo vprašanje za-se, koje se bode dalo morebiti pozneje razvozljati.

Da je rojen l. 1550. vemo iz opisa njegove pristne, l. 1590 v les rezane podobe, pridane nekterim proizvodom njegovega „Opus musicum“ v IV. delu. Ondi upodobljen je v 40. letu svoje dobe.

O njegovi mladosti ne vemo podrobnosti; a iz njegovih lastnih besed dá se vendar sklepati. Ni vrjetno, da bi bil sin premožnih starišev; sam ni imel nikedar premoženja. Vzgojen in olikan bil je v samostanih. Tu nam bo najpred misliti na Zatičino. Sam pravi namreč v predgovoru l. 1586 tiskane delu, da je preživel skorej vse dni svojega življenja v samostanih („inter quorum caulas aetatem pêne omnem vixi“). Iz tega da se mnogo in verjetno sklepati. Zatičina bila je sredi XVI. veka središče cerkvenega samostanskega življenja. Oba opata tedajna, Volbenk Neff (1549—1566) in Janez Zeisel, (1566—1576) bila sta stroga katolika in protireformatorja. Duhovni red v

samostanu in gospodarstvu sta povzdignila. Zatičina bila je tudi edini samostan, kjer je bilo možno umetnijski razvijati se.

Opat Neff bil je Viktringovec, konventual koroškega samostana; kot tak bil je v zvezi z nižjeavstrijskim samostanom Zwettl-nom. Ker je bil Gallus tudi v Zwettl-nu, ne more biti dvomno, da je prišel tje po priporočilu enega od obeh imenovanih opatov zatiških. V Zwettlu bil je tedaj opat Janez Ruoff ali Rueff, pozneje opat Svetokrižki. Ta imel je ožje zveze s premonstratskimi samostani. Posebej vemo, da je bil Gallus v samostanu Bruškem pri Znojmi. Tudi tu ne more biti dvomno, da je prišel tje po priporočilu Zwettlskega opata Rueffa, kateri je tudi sam umrl v tem samostanu kot gost opatov na poti v Prago.

Iz Bruka prišel je v Zabrdovice, spet v premonstratski samostan. Danes so Zabrdovice predmestje Brnsko. Tudi tedaj ni bil od mesta bolj oddaljen kot četrte ure. Tu seznanil se je po posredovanji opatovem s škofom Stanislajem Pawlowskem, prejšnjim proštom Brnskim. Leta 1580., torej uže v prvem letu svojega pastirovanja vzel je škof Gallusa v svojo službo kot kapelnika. V Olomucu vodil je cerkveni zbor od l. 1580. do 1588. Tedaj odpustil ga je škof z dekretom 26. julija, na njegovo lastno prošnjo, ker mu zrak ni ugajal (minus sibi aerae faventis causa) in ker bi bil tudi po drugih mestih rad čul, kako se neguje glasba. Po ovinku skozi Šlezijo, kjer se je seznanil s škofom Vratislavskim Andrejem Jerinom, prišel je v Prago. O vsih Svetih l. 1586. spisal je predgovor prvemu delu svojega „Opus musicum“, torej je bil o tem času gotovo uže v Pragi. Tu ostal je do svoje smrti. Bil je kantor (zborovodja) pri mali cerkvi sv. Jana na Brodu. Kot tak imel je tudi tam svoje stanovanje. Da je pa bil cesarski kapelnik, tega žalibog ni mogoče dokazati niti z najmanjšo beljezko. V zapuščinskem inventaru pač stoji „Kantoru G. C. M. (= geho císařské milosti), a to je prečrtano, ker je pisar bal se, da bi znalo motiti, kajti cerkev bila je tedaj uže pod cesarskim patronatom, in zaradi tega so ga imenovali tudi cesarskega kapelnika.

V Pragi moramo iskati največji delež njegovega delovanja in pomena za glasbo.

Še predno je prišel stalno v Prago, izdal je še kot škofovski kapelnik skladbe, katere zahtevajo največ tehnične spretnosti, namreč maše. Pisal jih je med leti 1576. in 1580. V Pragi hrani se v rokopisu ena njegovih maš, še ne natisnena. Maša je določena in poznamenjana po istočasni pisavi kot proizvod Gallusov. Knjiga, v kateri se nahaja, vezana je bila uže l. 1578. in je bila pred spisana, kot kaže pristna obrezava. Ker je pa knjiga zelo obsežna, smé se najmanj eno leto računiti za pisarja. Maša morala je uže l. 1577. dovršena biti. S tem nam je podan neprecenljiv podatek za kronologijo Gallus-ovih del. Maše pisal je torej med leti 1576. in 1580. V tem letu izdal jih je 16 — samo nekako zbirko, kot tudi sam pravi: „Selectiores quaedam missae“.

Pri tem delu je Gallus še na bolj konservativnem stališču; reforme, po koje načelih je potem skladal, ne vidimo še — vsaj očitno ne. — A ravno v tem času so pa njegove preustrojne ideje popolno dozorele, in od sedaj začena skladati v svojem, reformovanem slogu. Priča temu je njegov

„opus musicum“. To je zbirka motét, (introitov, gradualov, ofertorijev i. dr. za vse cerkveno leto. Tu podaja vse poskuse in pridobitve na tehničnem polji, svoje in druge. — Pred vsem omenjati nam je njegove reforme glede takta. Menzuralna glasba bila je v onem času silno težka; za poznamenjevanje takta imeli so nad 20 različnih znamenj. Vsako znamenje predru-gačilo je ritmiko in veljavo posameznih not. To je težilo pevcem izvajanje skladieb. Gallus posegel je z večšo roko v nepotrebno starinsko šaro, spoznavši da je prazno oblikovno umetničenje brez podlage, in iztrebil jo, ter obdržal le dvo- in trostroki takt v najpriprostejših oblikah. S tem strl je tradicionalne sponde. Ves svoj velikanski „opus musicum“ in vsa naslednja dela pisal je dosledno v tej oproščeni obliki. Ni treba poudarjati, da je dobil hitro mnogo naslednikov.; v tem je neizmeren upliv njegov na vso zapadno glasbo. To izvêl je Gallus samostojno in dosledno v tako obširnej meri, da se smé in mora smatrati reformatorjem na tem polji. To bil je napredek velikega pomena; a naš rojak ni ostal pri tem. S pravim umetniškim čutom izogibal se je vsega, kar je bilo pretirano na glasbenem polji. Začenjali so namreč rabiti tedaj kot novotarijo mnogo hromatičnih znamenj, (# in b). Tudi Gallus poprijel se je tega, a le v skromni meri. Rabil je hromata # c, # f, # g, b h in b e. Takrat niso poznali dur-a in moll-a v našem smislu; pisali so v diatoničnem sistemu, kjer so se dala tudi ta hromata porabiti lepo in naravno; več bilo je nasilstvo.

Gallus je opuščal tudi ligature, to je notne skupine na enem zlogu. Vrednost posameznih not zavisna bila je od tega, kjer je stala nota; to je bila težava in je pevce zeló motila. Gallus jih je zato odstranil in pustil vedno samo eno, s stalno vrednostjo dveh „semibreves“ to je po našem 2 celi.

Nad vse to delal je pa njegov genij po svoje. Njegovo mnogoglasje presega navadne meje. Osmeroglasne skladbe so pri njem navadne; mnogo jih je pa 10- 12- in 16glasnih, 2 celó štiriindvajseteroglasne. Genijalna dispozicija kaže, da mu to mnogoglasje ni bilo težavno, temveč da se je igral — rekel bi — z glasovi.

On je nadalje prvi in jedini zastopnik melodike za svoj čas v naših deželah. Posebno so ga posnemali Hassler, Aichinger in Regnard. Njemu ni le do umetne kontrapunktike, temveč daje svojim skladbam tudi lepo tekočo melodijo v našem smislu. V tem odlikujejo se njegove skladbe od drugih sočasnih, in vendar ne prestopa nikjer mej dostojnosti in resne estetike. Znamenita je tudi njegova ritmika. Bogata in vselej prikladnja, razlikovita pa vselej na jednostavni podlagi, kot se bodete lahko prepričali pri nastopnih pesnih. Gallus je popolnoma zaseben umetnik, in to po naravi in po šoli. Ne more se dovolj odločno poudarjati, da naš rojak nikakor ni zavisen od ene posebne šole kot drugi sočasniki njegovi. Mislilo se je, in se še misli, da je učenec benečanske šole; nekateri potiskajo ga naravnost v nemško šolo, drugi pa v nizozemsko. A popolnem pravo ni nobeden zadel. On strinja v svojih delih tehniko benečanske, premiselnost nemške, kontrapunkt nizozemske, živahnost francoske, natančnost angleške šole, melodi-joznost in ritmiko svojo. Vse, kar je priboril čas do njegove dobe, vse, kar je poskusil sam, podal nam je v svojem „opus musicum“.

Gallus ni bil le jednostransk. Genij njegov imel je za vsaki čas in vsaki položaj človeškega življenja primerne gradiva. Da-si se je bavil osobito s cerkveno glasbo, je spisal tudi 6 knjig madrigalov, to je svetnih pesem, katere je nazval *moralia*. Beseda odlikuje se v tem, da je pisana latinski in ne v katerem živem jeziku, kot je bila to navada, in da je čista in nedolžna. Razven teh skupnih izdaj imamo od svojega rojaka tudi več posamičnih spevov za posebne priložnosti; — a koliko da se je pogubilo, ni mōči dognati.

Tako je delal Gallus neutrudno v Pragi od l. 1586. do svoje smrti, 12. julija, 1591. Cerkev v kateri je naposled deloval naš rojak, stoji še dandanes — a prezidana v človeško stanišče. Okoli cerkve bilo je svoje dni pokopališče, kjer so velezaslužnega rojaka našega položili k večnemu počitku. Dandanes ni mōči več najti grōba, ki krije ostanke njegove. — Mož, ki ga je obžaloval ves tedajni naobraženi svet, za katerim so plakali prijatelji umetnije, izginil je bil popolnoma iz spomina. Pesni njegove, katere so se še v XVII. veku v gornji Šleziji in na Českem skoro izključno pele, utihnile so in se preselile iz svetišč in dvoran v zaprašene predale zaduhlih knjižnic. Sveta dolžnost bila je nam, da smo odstranili trnjevo ograjo pozabnosti od spomina Gallusovega in čez več kot **300 let** spet zapeli mogočne skladbe njegove. Neumrljive so zasluge, katere ima Gallus za našo deželo, za vero in umetnost. Kar je storil, ne velja samo malemu krogu, temveč vsemu glasbenemu svetu!

Njegov genij pa, ki je preživel stoletja, oživlja naj nas vedno bolj, in če bomo sledili njegovemu uplivu, čistili bodemo s tem najbolj velikana — rojaka, kateri se je vedno spominjal rojstne dežele svoje, zvest njej, očetovski veri in umetnji!

Kaj je govoril gospod župnik o blagoslovljenih novih orgel?

Neka župnija, imenujmo jo „Glasbišče“, je dobila nove orgle, katere naj bi o cerkvenem blagoslovljenju s svojim glasom srečne župljane prvič razveselile. Udeležba pri tej slavnosti je bila toliko večja, ker so se vsi občani na nenavadni a posnemanja vredni način tudi pri napravi orgel udeležili. Vsakdo je pomagal po svoji mōči, daroval cel spremen ali vsaj kako piščalko: župan je dal principal, župnik bordun, cerkvena ključarja trompeto i. t. d. Dà, celò najrevnejši deček je želel vsaj malo flavtico v orglah kot svoje darilce slišati, zato je pa tudi izpraznil svoj hranilček do zadnjega bora. O tej priliki pa je gospod župnik, kateri je orgle blagoslovil, blizu tako govoril:

Dragi župljani! Če novo postavljene orgle in njih bliščeče se piščali ogledujem, če se veselite vi in jaz z vami slišati krasnih harmonij iz sedaj še nemega inštrumenta, tedaj se mi ponuja misel, kako lepo da bi bilo, da je vsa župnijska srenja enaka novim orglam. Morda porečete: Kako vendar naj bi bila naša občina enaka orglam? Čujte! to vam hočem razložiti.